

וַיִּבַל לְדַבֵּר אֹתוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת-יִשְׁמָעֵאל בְּנֵוֹ וְאֵת כָּל-יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל-מִקְנֵת כֶּסֶפוֹ כָּל-זָכָר בְּאֲנָשֵׁי בֵית אַבְרָהָם וַיִּמַּל אֶת-בְּשָׂר עַרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים: וְאַבְרָהָם בֶּן-תְּשֻׁעִים וַתִּשַׁע שָׁנָה בְהַמְלוֹ בְּשָׂר עַרְלָתוֹ: וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֵוֹ בֶן-

כב. ושיעי למללא עמיה, ואספלק זקרא זני, מעלויה דאברהם: כג. ודבר אברהם ות ישמעאל בריה, ות כל ילדי ביתיה ות כל זבני כספיה, כל דכורא, באנשי בית אברהם, וגור ות פסרא דערלתהון, בכרן יומא הדין, כמא דמליל עמיה זי: כד. ואברהם, בר תשעין ותשע שנין, כד גור פסרא דערלתיה: כה. וישמעאל בריה, בר

מפסיר כה

(כב) מעל אברהם, לשון נקיה³⁰ הוא כלפי שכניה, ולמדנו³¹ רש"י שהצדיקים מרכבתו של מקום. (כג) בעצם היום, בו ביום³³ שנצטוה, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגוים ולא³⁴ מן הלצנים, ושלא יהיו אויביו³⁵ וכני דורו אומרים: אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול (ולקיים מצותו של מקום). וימל, לשון ויפעל. (כד) בהמולו, בהפעלו, כמו: בהבראם (לעיל ב ד). (כה) בהמולו את בשר ערלתו, באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך הבשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש³⁶, אבל ישמעאל שהיה ילד הווקק לחתוך ערלה ולפרוע³⁷ המילה, לכך נאמר בו את³⁸. 30 דאל"כ הרי השכינה עומדת אצל אברהם, ולמה כתב "ויעל" (גור אריה). 31 ב"ר מן, זה, ושם: שהאבות. [32] ליחא בד"ר. 33 ב"ר מן, ט. 34 י"ג: ולא בוש. 35 י"ג: אהביו. 36 ב"ר מן, ח. 37 ע"י חזקוני. 38 את לרבות עור הפריעה (מתנות כהונה). — בר"ר יש הוספה זו: "בבראשית רבה. נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן, מה עשה הב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וזכרות עמו הכרית, לו לא נאמר אלא עמו". — הנה מ"ש "בבראשית רבה". זה מוטב על דלעיל בענין "את". וענין ההוספה הוא בתחומא ישן לך לך כד, והפסוק: וזכרות, הוא בתחומא ט, ח.

רס"ג (כב) ויכל, וכאשר כלה, ויעל אלהים, ויסתלק כבוד אלהים מעל. (כג) את בשר ערלתם, את הערלה מגופם³². בעצם היום הזה, בעצם אותו היום. (כד) בשר ערלתו, הערלה מגופו. (כה) בשר ערלתו, הערלה מגופו. 32 כאלו כתוב הערלה מבשרם. וכן כל השאר. ודומה לזה ויקרא יד ג נרפא ננע הצרעת מן הצרוע — נרפא הצרוע מננע הצרעת. רמב"ן אמר רק הכן אשר אני מבשרך עליו שרה אשתך תלד אותו, וכו' אני מקים בריתי לעולם וכזרעו אחריו, וישמעאל אכרך להרבות זרעו אך לא מכריתו. (כב) ויעל אלהים מעל אברהם, לשון כבוד כלפי המקום⁵⁴, ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה [לשון רש"י]⁵⁵, אבל מצינו שנשמעה תפלתו (אברהם), והרא"ם תירץ כירק על החיים השיבו. 54 ברש"י: לשון נקיה הוא כלפי השכינה. [55] ע"פ כ"י וד"ר, ובס"ש ליחא. חזקוני (כא) למועד הזה בשנה האחרת, אמר רב הונא בשם רב אידי¹⁴ אותה שנה מעוברת היתה, פ"י ממועד למועד הוי שנה אחת, והוא קורא אותה "שנה אחרת" מפני חדש העיבור שנתוסף בה. (כה) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו', מקרא זה בא ללמדנו שבאותו יום שנמול אברהם נמול ישמעאל, דמבעצם היום הזה (פסוק כג) נפקא, וממקרא בעצם היום הזה הוה נמי ידעינן שישמעאל היה בן י"ג שנה כשנימול, שהרי כתיב: ואברהם עשרה פעמים בריחתו ללמדך שהם כנגד בן שלש עשרה שנה כשעדיין לא מל ואינו מל את עצמו מחייב כרתי". 14 ב"ר מן, ז.

הדבר כי בעצם היום הזה שנצטוה על המילה נמול. בהמלו בשר רד"ק ערלתו, אם נאמר שהוא מבנין נפעל, יש לשאול איך בא פעול אחריו, כי בנין נפעל אינו יצא ואיך אמר בשר ערלתו אחר בהמלו, ואם היה אומר בהמלו לבדו או בהמול בשר ערלתו בלא ו"ו או טוב, ויש לומר כי פירושו בהמולו מצד בשר ערלתו שנמול, יאמר גם כן עליו נמול ויאמר בהמולו, וכן כאלה נובלת עליה (ישעיה א ל) כי נובלת פועל עומד והאלה אינה נובלת אלא עליה נובלים ונקראת היא נובלת מצד עליה שהם נובלים, כן יאמר על אברהם שהוא נמול מצד בשר ערלתו שנמול כמו שאמר נמול אברהם (פסוק כו). ועל הדרך הזה קרועי בגדים (שמואל ב, יג לא) קרועים מצד בגדיהם שהיו קרועים כי האנשים לא היו קרועים אלא בגדיהם, הם שהיו קרועים [וכן קרוע כתנתו]⁹⁶ (שם טו לב) קרוע מצד כתנתו שהיתה קרועה וכן מגלחי זקן (ירמיה מא ה) ומגלחים מצד זקנם שהיה מגולח⁹⁷. (כה) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה, כיון שזכר שנותיו של 90 מובא ברש"י. [91] השלמתי ע"פ כ"י מ, ופ, וכנראה נשמט מפני הדומות. 92 יבמות עא, ב. 93 ליחא לפנינו בלשון זו, ע"י חוסי' וראשונים יבמות שם ותורה שלמה קנו. 94 לעיל פסוק א. 95 השלמתי ע"פ שאר כ"י והנ"ד. ונשמט מפני הדומות. 96 השלמתי ע"פ שאר כ"י והנ"ד ומכלל יופי. 97 ראה לעיל יג, ב.

(כב) ויכל לדבר אתו, עד הגה כלה לדבר אתו באותו היום ולפי שהיתה נבואה זו גדולה אמר כן. ויעל אלהים מעל אברהם, נסתלק כבודו הנראה לו בזאת הנבואה. מלמד שבענין כבודו נראה לו בזה הנבואה ובדברי רבותי ו"ל⁹⁰ מכאן שהאבות הן הן המרכבה. ומה טוב דבר זה למבינו. (כג) ויקח, מיד כיון שנסתלק הכבוד נתעסק בצרכי המילה לעשות מיד מצות האל עליו. ולקח ישמעאל בנו וכל ילדי ביתו ומקנת כספו ומל אותם בעצמו לא על ידי אחר לחכוב מצות האל עליו⁹¹. וקודם מל אותם כולם ואחר כן מל את עצמו שאם היה מל את עצמו תחלה היה כחו תשש ולא היה יכול למולם באותו היום. כל זכר באנשי בית אברהם, בין גדולים בין קטנים, וימל את בשר ערלתם, מילה ופריעה. [נקצת מרכבותינו ז"ל אמרו]⁹² לא נתנה פריעה לאברהם אבינו, ורבים אמרו כי נתנה לו מצות פריעה⁹¹ וכן אמרו בבראשית רבה⁹³ פרע אברהם אבינו את מילתו. בעצם היום הזה, באותו היום שצוהו האל. (כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה, כי כשבאה לו נבואה זאת היה בן צ"ט [כמו שאמר]⁹⁴ ובסוף צ"ט ללידתו היה אז, וכשנמול היה עדיין בן צ"ט⁹⁵ כי לא נכנס לשנת מאה, ואמר זה לחזק

בראשית יז לך לך

רב

כו וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהֵמְלֹו אֶת בְּשָׂר עַרְלָתוֹ: בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם
כו וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֹו: וְכָל-אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יִלְיָד זָבִית וּמִקְנֵת-כֶּסֶף בֵּין-נֶכְר וְנִמְלֹו
אֹתוֹ:

תלת עשרי שנין, פד גזר.
ית בסרא דעורלקתיה:
כו. בקרן יקא קדין.
אתגזר [נ"י גזר] אברקהם,
וישמעאל בניה: כו. וכל
אנשי ביתיה ילידי ביתא, חבני כספא מן בני עמקא, אתגזרו [נ"י גזרו] עמיה:

רס"ג (כו) היום הזה, אותו היום. (כו) וכל אנשי ביתו, וכל איש בביתו. שנים נמול אברהם וישמעאל בנו.

רמב"ן לשונם בכראשית רכה⁵⁶ האבות הן הן המרכבה⁵⁷, ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז כ) ופחד יצחק היה לי (להלן לא מב). והמשכיל יבין.

(כו) בעצם היום הזה. ולא אחר לעשות הדבר, והנה ה' שמונה ראבי"ע עשר ושלש מאות ילידי ביתו⁵⁴ חן ממקנת כספו, ואח"כ נמול אברהם⁵⁵ גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם. והטעם שלא הכריחם, רק מהרו כולם לעשות ולמלאות רצון השם.

(כו) בעצם היום הזה, ומה טעם להזכיר זה, ועוד שכבר הסכימו⁵⁸ לדברי רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם, ובתשרי נולדו אבות, ובפסח נולד יצחק, והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת (פסוק כא), והוא⁵⁹ כתב בסדר וירא⁶⁰ כי הבשורה היתה בפסח, לפסח הבא נולד יצחק. אבל בעצם היום הזה שנצטוו במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו. ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות⁶¹. ואין טעם נימול אברהם, שנימול הוא בתחלה, אבל ישמעאל בנו נימול מתחלה וכל בני ביתו, כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו, ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו. והטעם כי אברהם נזדרזו במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו, או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם, ואחר כך מל את עצמו, שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו, ולא היה יכול להשתדל במילתם.

54 והם חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות (יד. טו). 55 דייק זה מסדר הכתובים. ועי' רמב"ן. 56 לכן הדגש אחרי הנו"ן של נפעל במקום הנו"ן השרשית. 57 התימה הוא החולם, שבפעלי פ"נ הנטים כשלמים איננו. לכן הוא מביא דוגמא של שלמים בחולם: ונשלוח ספרים.

חזקוני בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל (לעיל טו טז), וכתוב: ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו (פסוק כד), וביום אחד נמולו, כדאמרין, אם כן ממילא ידעינן שהיה בן י"ג שנה כשנימול וקרא דוישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמולו, למה לי, אלא ש"מ האי קרא כי אתא ללמדך מה אברם לא עיכב, אף ישמעאל לא עיכב הוא דאתא. את בשר ערלתו, פרש"י: ישמעאל שהיה ילד הוזהק לחתוך הערלה ולפרוע המילה, לכן נאמר בו "את". ואע"ג דאמרין ביבמות¹⁵ עדיין לא ניתנה פריעה, מ"מ קיימה אברהם אבינו, וכן עירובי תבשילין¹⁶.

אברהם זכר גם כן שנותיו של ישמעאל לכבודו, כי ידוע היה ממה רד"ק שזכר שישמעאל היה בן י"ג, שהרי בן שמונים ושש שנה היה אברהם כשנולד ישמעאל⁹⁸ וביום המילה היה אברהם בן צ"ט שנה, הנה כי בן י"ג שנה היה ישמעאל. גם יש בו סמך כי בן שלש עשרה שנה נכנס אדם למצות ומהיום ההוא ומעלה הוא בן מצוה וחייב בכל המצות ואם לא מל אותו אביו עד י"ג שנה חייב הוא למול את עצמו. בהמלו את בשר ערלתו, זה יותר מבואר מן הראשון⁹⁹ שכתב "את", ר"ל נמול מבשר ערלתו, ואת כמו מן, וכן הם יצאו את העיר (להלן מד ד) חלה את רגליו (מלכים א טו כג). ויש בו דרש¹⁰⁰ כי אברהם שנתמעך בשנו על ידי תשמיש לא היה צריך פריעה אלא חיתוך בשר לבד והפריעה נעשית מאליה לפיכך לא נאמר בו את, אבל ישמעאל שהיה ילד היה צריך לפרוע את המילה לפיכך נאמר בו את, וזה הדרש חולק על מי שאמר שלא ניתנה מצות פריעה לאברהם אבינו¹⁰¹, וכן נראה¹⁰² שנתנה לו מצות פריעה, וכן אמרו רבותי ז"ל¹⁰³ מל ולא פרע כאילו לא מל כי הוא הראשון שנצטוו במצוה זו באמת בשלמותה נצטוו בה.

(כו) בעצם היום הזה, שדבר הקב"ה עמו על כך¹⁷. נמול אברהם, יום הכפורים היה¹⁸, גזירה שוה דעצם עצם¹⁹. ומפני מה לא נמול משעה שהכיר את בוראו כדי שלא תנעול דלת בפני גרים, שלא יאמרו מיד שבא אצלו ציערו. ומפני מה מברית בין הבתרים, כדי שיצא יצחק מטיפה כשרה וקדושה.

(כו) בעצם היום הזה, שדבר הקב"ה עמו על כך¹⁷. נמול אברהם, יום הכפורים היה¹⁸, גזירה שוה דעצם עצם¹⁹. ומפני מה לא נמול משעה שהכיר את בוראו כדי שלא תנעול דלת בפני גרים, שלא יאמרו מיד שבא אצלו ציערו. ומפני מה מברית בין הבתרים, כדי שיצא יצחק מטיפה כשרה וקדושה.

(כו) וכל אנשי ביתו, קרא דלעיל²⁰ איירי בשל אברהם, והאי איירי בכל אנשי ביתו ויליד בית ומקנת כסף של ישמעאל. נמולו אתו, "מלו אתו" אין כתיב כאן אלא "נמולו" ברצונם, שלא הכריחם.

98 לעיל טו, טז. 99 בפסוק כד. 100 מובא ברש"י. 101 ראה לעיל פסוק כג. 102 בכ"י מ ופ הובא כאן "כי הוא הראשון שנצטוו במצוה זו באמת בשלמותה נצטוו בה" ולפניו הוא בסוף הפסוק. 103 שכת קלו. ב. 104 פסוק כג. 105 השוה ספר השרשים (נמל).

15 יבמות עב. א. ועיין בריב"א, בר"ע מברטנורא, ובמושב זקנים. 16 יומא כה. ב. 17 מדרש תהלים קיב, עיין ת"ש אות קסו. 18 פרקי דרבי אליעזר פכ"ט. 19 מה להלן וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא (ויקרא כג, כח) אף כאן (פדר"א פכ"ט). 20 פסוק כג: ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילדי ביתו וגו'.

א [יז, טו] ויאמר אלהים שרי אשתך וגו' כתיב (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה, אמר רבי אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה, רבנן אמרי מרתא לבעלה, בכל מקום האיש גוזר ברם הכא (בראשית כא) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, א"ר יהושע בן קרחה י"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם, אמר רבי שמעון בן יוחאי י"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת, א"ל הקב"ה לשעבר היית משמה של נקבה ובסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשן של אותיות שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, א"ר מנא לשעבר היתה שרי לעצמה עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם.

ב [יז, טז] וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן, רבי יהודה ורבי נחמיה, ר"א וברכתי אותה ליתן לה בן, וברכתי לברכת החלב, א"ל רבי נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב והלא עדיין לא נתעברה אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה, רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא נותן אני יראתה על כל עובדי כוכבים דלא יהון מונין לה וצווחין דא עקרתא, ר' יודן בשם ריש לקיש עיקר מיטרין לא הוה לה, וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין, מלכי עמים ממנה יהיו א"ר חמא בר' חנינא מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה.

ג [יז, טז] ויפול אברהם על פניו ויצחק, שתי פעמים נפל אברהם על פניו וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב' פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר, במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן, ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד וגו', רבי יודן ורבי עזריה, רבי יודן אמר הלבן מאה שנה יולד, למה ששרה הבת תשעים שנה תלד האיש אינו מזקין והאשה מזקנת, רבי עזריה אמר אף לזאת לא נצרך שהרי שרה בת תשעים שנה לא הזקינה, אי זו היא זקינה כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת.

ד [יז, יח] לו ישמעאל יחיה לפניך, ר' יודן בשם רבי יהודה בר סימון אמר משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונה, א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונה שלך, א"ל לא תמלא רוחי קריר הלואי קדמייתא לא תמנע, כך לו ישמעאל יחיה לפניך, ויאמר אלהים אבל שרה אשתך.

ה [יז, כ] ולישמעאל שמעתוך רבי יוחנן בשם רבי יהושע בר חנינא בן הגבירה למד מכן האמה, הנה ברכתי אותו, זה יצחק, והפרתי אותו זה יצחק, והרבתי אותו זה יצחק, ולישמעאל כבר שמעתי אותו ע"י מלאך, רבי אבא בר כהנא בשם רבי בירי כאן בן האמה למד מכן הגבירה, הנה ברכתי אותו זה ישמעאל, והפרתי אותו זה ישמעאל, ק"ו וזאת בריתי אקים את יצחק, א"ר יצחק כתיב (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו בני גבירה, וישמעאל אינו מעמיד י"ב, אלא אותן נשיאים, היך מה דאת אמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין, אבל אלו מטות, כמה דאת אמר (חבקוק ג) שבעות מטות אומר סלה, ואת בריתי אקים את יצחק, ר' הונא בשם ר' אידי אותה השנה מעוברת היתה.

ו [יז, כב] ויכל לדבר אתו, תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות, ממי את למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו, אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה אח"כ אני מדבר עמכם, כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו, אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר, א"ל הפטר בשלום, ה"ד ויעל אלהים מעל אברהם, א"ל האבות הן הן המרכבה שנא' ויעל אלהים מעל אברהם, ויעל מעליו אלהים (בראשית כח) והנה ה' נצב עליו.

ז [יז, כג] ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו, א"ר אייבו בשעה שמל אברהם אותן ילידי ביתו העמידן גבעה ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים אמר הקב"ה בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ולידי מעשים רעים אני נזכר להם הריח הזה ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם.

ח [יז, כד - כה] ואברהם בן תשעים ותשע וגו', הכא את אמר בשר ערלתו ולהלן כתיב את בשר ערלתו אלא אברהם ע"י שנתמעך ע"י אשה כתיב בשר ערלתו, ישמעאל שלא נתמעך ע"י אשה כתיב את בשר ערלתו.

ט [יז, כו] בעצם היום הזה נמול אברהם, א"ר ברכיה (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי (אלא) אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו כל בני דורו אומרים בכך וכך אלו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו לימול אלא בעצם היום הזה דרגש ליה ימלל נמול אברהם, א"ר אבא בר כהנא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו, א"ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נימול, בדק את עצמו ומצא עצמו מהול, א"ר ברכיה בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי א"ל שקרנא כזבנא את, אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול הקב"ה שכרו.

י [יז, כז] וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף תניא הולכים ליריד של עובדי כוכבים בחולו של מועד ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות, ר' אמי בשם ריש לקיש אמר לא סוף דבר עבדים מהולים הן לו, אלא אפילו ערלים מפני שהוא מכניסן תחת כנפי השכינה, רבי יהושע בן לוי בעי קומי דריש לקיש א"ל מהו ליקח עבדים מן עובדי כוכבים א"ל אימתי את שואלני ביום טוב, תנא אפילו בשבת, וכן הקונה חצר בא"י א"ל הרי למחר בכך וכך משום דחביבה א"י יש לו רשות לומר כך, תני חזקיה עד רדתה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת שלשה ירידים הם יריד עזה, יריד עכו, יריד בטנן, ואין לך מחזור מכולם אלא יריד בטנן, אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינן באים אצלי, אמר לו הקב"ה עד שלא מלתי היו בני אדם באים אצלי עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך ה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא.

ו' ויהי ביום וגו', מהו ויהי א"ר יהושע תנאים עשה הקב"ה עם ישראל עד שהם במצרים שאינו מוציאם משם אלא ע"מ שיעשו לו משכן וישרה שכינתו ביניהם כמ"ש (שם/שמות/כט) וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם ע"מ לשכני בתוכם וכיון שהוקם המשכן וירדה השכינה ושרתה בתוכם, ויהי רב אמר דבר שלא היה משנברא העולם עד עכשיו נעשה באותו היום שמשנברא העולם ועד אותה שעה לא שרתה שכינה בתחתונים אלא משהוקם המשכן ואילך לכך נאמר ויהי, דבר חדוש הוא, רשב"י אמר דבר שהיה ופסק וחוזר לכמות שהיה שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם שרתה השכינה בתחתונים כמ"ש (בראשית ג) וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וגו' וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן לפיכך כתיב ויהי דבר שהיה ופסק ימים הרבה וחזר לכמות שהיה.

ז ויהי ווי היה, מי אמר ווי אמר ר' אבין כביכול הקב"ה אמר ווי למה"ד =למה הדבר דומה= למלך שהיה לו מטרונה רוטננית ואמר לה המלך עשי לי פורפירא כל ימיה שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת אחר ימים גמרה את הפורפירא ונתנה אותה לכובס ועשאה והביאה למלך כיון שראה אותה המלך והתחיל צווח ווי שלא תחזור לרטנניתה כך את מוצא שהיו ישראל מרננים בכל שעה כמה שכתוב (שמות טו) וילונו העם על משה, וכן (שם/שמות/יו) וילונו כל עדת בני ישראל וגו' וכן (במדבר יז) אתם המתם את עם ה' תבע הקב"ה שיעשו לו מקדש כמו שכתוב (שמות כה) ועשו לי מקדש וגו' את מוצא כל הימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב"ה צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שהיו מרננים, ויהי הבכורים אמרו ווי שנטלה מהם הכהונה שעד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בכורות שנא' (שם/שמות/כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' וכן כתיב (שם/שמות/ט) ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם וגו' רבי יהושע בן קרחה ורבי אחד מהם אומר והכהנים אלו הבכורות וחבירו אמר זה נדב ואביהוא וכן כתיב (ישעיה יד) שבר ה' מטה רשעים שבט וגו' אמר ר' אבא בר ממל אלו הבכורות לפי שהקריבו לפני העגל אבדו כהונה וכן את מוצא שכל הכהנים שעבדו לעבודת כוכבים בבנין ראשון פסלן הקב"ה במקדש שני שנא' (יתקאל מד) והכהנים הלויים בני צדוק וגו' לפיכך כשהוקם המשכן צווחו הבכורים ווי, ויהי מי אמר ווי מלאכי השרת אמרו ווי אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ אעפ"כ פייסם הקב"ה ואומר להם חייכם העיקר למעלה הוא שכן כתיב (תבנקא ג) כסה שמים הודו ואח"כ ותהלתו מלאה הארץ, א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי שחק עליהם הקב"ה כשאמר להם העיקר למעלה מניין שכן כתיב (תהלים קמח) הודו על ארץ ושמים תחלה ארץ ואח"כ שמים לפיכך אמרו ווי, ויהי מי אמר ווי אומות העולם אמרו למה ווי אלא כך אמרו עד שלא היה הקדוש ב"ה שוכן ביניהם היה מתקיים עליהם ועושה מלחמותיהם עכשיו שעשו לו המשכן והוא דר ביניהם עאלו לפיכך אמרו ווי.

ח ביום, הה"ד (שיר/השירים/ג) צאנה וראינה בנות ציון וגו' מדבר בעת ששרתה השכינה במשכן, צאנה וראינה כמה דתימא (ויקרא ט) וירא כל העם וירדו ויפלו על פניהם בנות ציון המצויינים לו במילה שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה אלא נופלים היו כשם שנפל אברהם שנאמר (בראשית יז) ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים וכן בבלעם אומר (במדבר כד) נופל וגלוי עינים וכה"א (ויקרא ט) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה', מהו זה הדבר על המילה אמר להם כמה דתימא (יהושע ה) וזה הדבר אשר מל יהושע אשר צוה ה' לעשות לאברהם משל לחטני אחד שהיה לו אוהב כהן והיה לו טומאה בתוך ביתו של אוהבו והיה מבקש להביאו בתוך ביתו אמר לו הכהן אם אתה מבקש כדי שאבוא לתוך ביתך שמע לי והסר הטומאה מתוך ביתך וכשידע החטני שאין שם טומאה הלך והביא הכהן אל ביתו כך הקב"ה כיון שביקש להראות לאברהם אוהבו היתה ערלה תלויה בו כיון שמל עצמו מיד נגלה שנאמר (בראשית יז) בעצם היום הזה נמול אברהם ואח"כ וירא אליו ה' לפיכך אמר להם משה המילה צוה האלהים לעשות לאברהם אביכם בעת שביקש להראות לו אף אתם מי שיש בכם ערל יצא וימול עצמו וירא אליכם כבוד ה' לכך אמר שלמה צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, במלך שהוא חפץ בשלמים כמה דתימא (שם/בראשית י"ז) התהלך לפניו והיה תמים שהערלה מום הוא בגוף, ד"א במלך שלמה במלך שברא בריותיו שלימים ברא חמה וירח על מליאתן וכל מעשה בראשית בקומתם נבראו שנא' (שם/בראשית/ב) הארץ וכל צבאם בר קפרא אמר אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו, ד"א במלך שלמה במלך שהשלים מעשיו לאוהביו השלים אש לאברהם חרב ליצחק מלאכים ליעקב, ד"א במלך שלמה במלך שהוא עושה שלום בין בריותיו החיות של אש והרקיע של שלג החיות של אש שנא' (יתקאל א) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק והרקיע של שלג שנאמר (שם/יתקאל א') ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח וגו' ולא זה מכבה את זה ולא זה מכלה את זה א"ר יוחנן כתיב (איוב כה) המשל ופחד עמו וגו' המשל זה מיכאל והוא של שלג ופחד זה גבריאל והוא של אש מהו עמו מושלים לו לא זה מזיק את זה ולא זה מזיק את זה א"ר אבין לא סוף דבר בין מלאך למלאך אפי' במלאך עצמו הוא עושה שלום ואית ביה חמש אפי' הה"ד (דניאל י) וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק וגו' לא זה מבכה את זה ולא זה מכלה את זה, כתיב (שם/דניאל/ז) נהר דינור נגד ונפק והרקיע של מים שנא' (תהלים קנד) המקרה במים עליותיו ולא זה מבכה את זה ולא זה מכלה את זה, א"ר יעקב דכפר חנן עושה שלום במרומו מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה א"ר יוחנן לית מזל חמי במה דקדים ליה ולית מזל חמי במה דלעיל מיניה אלא במה דלרע מיניה כהדין בר נש דהוא נחית בסולמא הפוך לאחוריו תני רשב"י אומר הרקיע הוא של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה ואפי' בין המכות הוא עושה שלום הה"ד (שמות ט) ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר צלוחיות של ברד מלאות אש רבי נחמיה אמר אש וברד פתוכים זה בזה א"ר חנן טעמיה דרבי יהודה כהדא פרטתא דרומנא דחרצינתה מתחמי' מלגו טעמי' דר' נחמיה כהדא שאשיתא דקנדילא דמיא ומשחא מעורבים כחדא והיא דלקא מן גביהון אמר רבי יהודה ב"ר סימון מהו מתלקחת מיתא ומתקלהא לעשות שליחותם בשביל לעשות רצון בוראה א"ר אדא למלך שהיו לו ב' לגיונות קשים והיו מריבים זה לזה וכיון שהגיע מלחמתו של מלך עשו שלום זע"ז ובאו ועשו מלחמתו של מלך כך אש וברד מריבים זה לזה וכיון שראו מלחמתו של הקב"ה במצרים נאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד נס

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא

5

[א] וירא אליו ה' וגו' (בראשית יח א). ילמדנו רבינו, כמה ברכות מתפלל אדם בכל יום, כך שנו רבותינו, צריך אדם שיתפלל שמונה עשרה, ולמה י"ח, כנגד י"ח אזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים (תהלים כט). משיבין לר' לוי והא בבבל אומרים י"ט, אמר להם אף הוא מן האזכרות, שנאמר אל הכבוד הרעים (שם שם / תהלים ל"ט ג). אמר ר' סימון כנגד י"ח חוליות שבשדרה, שבשעה שאדם עומד ומתפלל צריך לשוח בכולן, שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (שם / תהלים / לה י), אמר הקב"ה הו' זהירין בתפלה שאין לך מדה יפה הימנה, ואפילו אין אדם כדי לענות, חסד אני אעשה עמו, שכל דרכי חסד. אמר ר' שמלאי מבקש אתה לידע שכל דרכי של הקב"ה חסד, בראשה של תורה קישט את הכלה, שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב כב), ובסופה חסד שקיבר את המת, שנאמר ויקבר אותו בגיא (דברים לד ו), ובאמצעה ביקר את החולה, שנאמר וירא אליו ה'. כיון שמל אברהם בא הקב"ה ופמליא שלו לבקר (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין] וירא אליו.

[ב] [וירא אליו]. זש"ה כה אמר ה' השמים כסאי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה וגו' (ישעיה סו א ב), מי הוא חרד על דברו של הקב"ה זה אברהם וירא אליו ה' וגו'. מה כתיב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי (שם שם / ישעיהו ס"ו ב'), ואם רצונך לידע שעל אברהם הכתוב מדבר, ראה מה כתיב שוחט השור (שם / ישעיהו ס"ו ג), זה אברהם, ואל הבקר רץ אברהם וגו' (בראשית יח ז), מכה איש (ישעיה שם / ס"ו ז), שהרג את נמרוד, הוא נמרוד הוא אמרפל, זוכח השה (שם / ישעיהו ס"ו ח), אימתי כיון שהקריב את יצחק בנו, שנאמר אלהים יראה לו השה [לעולה] בני (בראשית כב ח).

[ג] ד"א כה אמר ה' השמים כסאי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה וגו'. אמרו רבותינו בשם ר' אליעזר בן פדת בשבעה מקומות אתה מוצא שהשה הקב"ה עצמו עם לבבות הנמוכים, מנין שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' (דברים י יז), ראה כמה גבורה וכמה שבת, ומה כתיב אחריו, עשה משפט (גר) יתום ואלמנה (שם שם / דברים י"ח), וכתיב כי רם ה' ושפל יראה וגו' (תהלים קלח ו), וכתיב [כי] כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נז טו), וכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' (שם / ישעיהו / סו א), וכתיב ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו' (שם שם / ישעיהו ס"ו ב), והשאר בספר תהלים, ה' מלך עולם ועד (תהלים י טז), וכתיב אחריו תאות עניים שמעת ה' וגו' (שם שם / תהלים י"ז יז), וכתיב שיר לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערכות (שם / תהלים / סח ה), מה כתיב בתריה, אבי יתומים ודיין אלמנות (שם שם / תהלים ס"ח ו), וכתיב הללויה הללי נפשי את ה' (שם / תהלים / קמו א), וכתיב באותו מזמור עושה שמים וארץ (שם שם / תהלים קמ"ו ו'), וכתיב עשה משפט לעשוקים וגו' (שם שם / תהלים קמ"ו ז), ובשביל מה בא אצל אברהם, בשביל שהיה יושב ומצטער ממילתו, לפיכך בא לבקרו.

[ד] ד"א וירא אליו וגו'. ר' יצחק נפחא פתח מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כא), אמר הקב"ה מי שהוא שוחט שור או שה ושבך דם קימא, הייתי בא ומברכו, שנאמר מזבח אדמה, וכתיב אבוא אליך וברכתך (שם שם / שמות כ' כ"א), אברהם שנהר של דם יוצא מתוך ביתו מן המילה, על אחת כמה וכמה שאני צריך לברכו, לכך נאמר וירא אליו, וכך אמר משה זה הדבר אשר צוה ה' וירא אליכם (ויקרא טו), ומה דבר ה', ויאמר משה אל אהרן קרב וגו' (ויקרא טו ז) אמר ר' אחא בא וראה כח שנתן הקב"ה באברהם, שביום אחד מל עצמו וילידי ביתו וישמעאל בנו, והיה הדם מטפטף, ראה כמה היו ילידי ביתו, שכתוב וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות (בראשית יד יד). ואם ילידי ביתו כל כך היו, מקנת כספו על אחת כמה וכמה, וכולם מל אותם ביום אחד, שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו וגו' נמולו אתו (שם / בראשית / יז כו כז), ונטל אברהם את כל הערלות שמל, ועשה אותם גבעה בתוך ביתו, והיה נהר של דם יוצא מתוך ביתו, וקרא הקב"ה את המלאכים ואמר להם באו ונבקר את החולה, אמרו לפניו רבונו של עולם מה אנש כי תזכרו וכן אדם כי תפקדו (תהלים ת ה), ואתה הולך במקום הטנופת במקום של דם ושל שקץ, אמר להם כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם ממור ולבונה, אם אין אתם הולכים הרי אני הולך לעצמי, וכן שלמה אמר עד שיפוח היום וגו' (שה"ש = שיר השירים = ד ו), אל גבעת הערלות (יהושע ג ג), זה אברהם, שנאמר וירא אליו ה' וגו', כחום היום, שהרתיח הקב"ה אותו היום. ד"א עד שיפוח היום, אלו העוברים והשבים שהיה מכלכל, ונסו הצללים, שלא יצטער מן המילה לפי שהיה משמש אותן, אלך לי אל ה' המור, זה אברהם, שנאמר מור ואהלות קציעות (תהלים מה ט). ד"א עד שיפוח היום, זה יום הדין, ונסו הצללים, שאין צל לרשעים, שנאמר אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און (איוב לד כב), אלך לי אל ה' המור, זה בית המקדש, שהיו מקטירין שם המור. ד"א עד שיפוח היום, עד שיפוע מלכותו של הקב"ה בעולם הזה, ונסו הצללים, אלו צללי המלכות, אלך לי אל ה' המור, זה ירושלים, שנאמר באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש = שיר השירים = ה א). אל גבעת הערלות, שנטל את הערלות ועשאן גבעה, לפיכך נגלה עליו הקב"ה, שנאמר וירא אליו, וכיון שראו המלאכים כך, הלכו גם הם עם הקב"ה, שנאמר וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וגו' (בראשית יח ב), וכן דוד משבח כל ארחות ה' חסד ואמת (תהלים כה ו), מהו כל ארחות ה' חסד ואמת, התורה תחלתה חסד, וסופה חסד, ואמצעיתה חסד, תחילתה חסד מנין, אתה מוצא כשיצר הקב"ה חוה קישטה והביאה לאדם, שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע וגו' (בראשית ב כב), מהו ויבן, אמר ר' אבהו בערביא קורין לגדילתא בנייתא, וסופה חסד במיתת משה כשהקב"ה נטפל לו בכבודו, שנאמר ויקבור אותו בגי (דברים לד ו), באמצעיתא חסד באברהם שנאמר ואתנה את בריתי ביני ובינך (בראשית יז ז), כיון שנגלה עליו

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק כח

FIRE DC (6)

הנס השמיני ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה, אמ' לו הב'ה' עד עכשו לא היתה תמים אלא מול את בשר ערלתך מעליך ותהלך לפני והיה תמים שהערלה טמאה היא מכל הטמאות, שנ' כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא, שהערלה מום מכל המומים, מול בשר ערלתך ותהא תמים, רבן גמליאל אומ' שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו של ישמעאל בנו, שנ' בעצם היום הזה נמול אברהם, בעצם היום הזה בגבורות השמש ובחצי היום, ולא עוד אלא בעשור לחדש ביום הכפורים נמול, כתיב בכפורים כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, וכאן הוא אומ' בעצם היום הזה נמול אברהם, הוי יודע כי ביל'ם הז'ה' יכפ'ר הכפורים נמול אברהם אבינו, ובכל שנה ושנה הב'ה' רואה דם מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עונותיהם של ישראל, שנ' כי ביום הזה יכפר עליכם, ובאותו מקום שנמול אברהם ונשאר דמו שם נבנה המזבח, ולכך כתו' את כל דמו ישפוך אל יסוד המזבח ואומר לך בדמך חיי, ר' חנינא בן דוסא אומ' כל הנמולים ביום השלישי כאב להם, שנ' ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, ומרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת, וכל צרכי מילה מותר לעשות בשבת, וכל ערל לא יאכל בו ולא יגע בקדש, והפורש מן המילה כפורש מן הב'ה', רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומ' כשנמול אברהם אבינו ביום השלישי היה לו כאב מאד לנסותו, מה עשה הב'ה', נקב חור אחד מתוך גיהנם והרתיח אותו היום כיומן של רשעים, ויצא וישב לו בפתח האוהל לרוח היום, שנ' והוא יושב פתח האוהל כחום היום, אמ' הב'ה' למלאכי השרת באו וראו כחה של מילה עד שלא מל אברהם היה נופל על פניו ואחר כך הייתי מדבר עמו, שנ' ויפול אברהם על פניו, ועכשו שנמול הוא יושב ואני עומד, ומניין שהיה אברהם יושב, שנ' וישא אברהם את עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו, ר' זעירא אומ' חמשה ערלות הן ארבעה באדם ואחת באילן, ארבעה באדם אלו הן ערלת האוזן ערלת שפתים ערלת לב ערלת בשר, ערלת האוזן מניין שנ' והנה ערלה אזנם, ערלת שפתים מניין שנ' ואני ערל שפתים, ערלת הלב מניין שנ' ומלתם את בשר לבבכם, ואומ' כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב, וערלת הלב אינה מנחת לישראל לעשות רצון בוראן, ולעתיד לבא הב'ה' מתיר את ערלת הלב מישראל, ואינן מקשין את עורפם עוד לפני בוראם, שנ' והסירותי את לב האבן, ערלת הבשר מניין שנ' ומלתם את בשר ערלתכם, אחת באילן מניין שנ' וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרו, תני ר' זעירא אומר אין העץ האמור כאן אלא זה הגפן אם אינן כורתין עץ ערלתו כל פירותיו שהוא עושה עוללות קטופים ולא טובים למראה ונפסל יינן על גבי המזבח, וכשכורתין את עץ ערלתו כל פירות שהוא עושה טובים למראה ונבחר יינם להקריב על גבי המזבח, כך אברהם אבינו עד שלא נימול הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו ונפסל מעל גבי המזבח, וכשנמול הפרי שעשה היה טוב במעשיו ונבחר להקריב על גבי המזבח כיון נסך, שנ' ויין נסך וכו', ר' אומ' לא עכב אברהם מכל אשר צוהו, שנ' וכן שמנת ימים, וכשנולד יצחק בן שמנת ימים הגיש למילה שנ' וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים, מכאן את למד שכל איש שמגיש בנו למילה, כאילו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח, מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזכה להמול את בנו כאברהם שמל את בנו, שנ' וימל אברהם את יצחק בנו וכו', ר' יוחנן אומ' כל הגוים הבאים לישראל נמולין בטובתם וברצונם וביראת שמים הם נמולים, ואין מאמינין בגר עד שבעה דורות שלא המיר למוצאייהם, אבל עבדים נמולים בטובתם ושלא בטובתם ואין אמונה בעבדים, כך כל העבדים שנמולו עם אברהם אבינו לא נתקיימו לא הם ולא זרעם בישראל, שנ' וכל אנשי ביתו יליד בית, ולמה מלך אלא בשביל טהרה שלא יטמאו את אדניהם במאכלו ומשקהו, וכל מי שאוכל עם ערל כאילו אוכל בשר שקץ, וכל הרוחץ עם הערל כאילו רוחץ עם הנבלה, וכל הנוגע בערל כאילו נוגע במת, שהם בחייהם כמתים ובמיתתם כנבלת בהמה, ואין תפלתם נכנסת לפני הב'ה', שנ' לא המתים יהללו יה, אבל ישראל שהם נמולים תפלתם נכנסת לפני הב'ה' כריח ניחוח, שנ' ואנחנו נברך יה, ר' אומ' יצחק מל את יעקב ואת עשו, ועשו מאס ברית מילה כשם שמאס בבכורה, שנ' ויבז עשו את הבכורה, ויעקב דבק בברית מילה ומל את בניו ואת בני בניו, ומניין שהיו בני יעקב נמולים, שנ' אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמונו, מכאן אתה למד שבני יעקב נמולין היו, בני יעקב מלו את בניהם ואת בני בניהם והנחילים לחק עולם עד שעמד פרעה הרשע וגזר גזירות קשות ומנע להם ברית מילה, וביום שיצאו ישראל ממצרים נמולו כל העם מקטון ועד גדול, שנ' כי מולים היו, והיו ישראל לוקחין דם ברית מילה ונותנין על משקוף בתיהם דם ברית מילה ודם פסח ונתמלא רחמים על ישראל, שנ' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך, בדמך לא כתיב אלא בדמך, בשני דמים דם ברית מילה ודם פסח, ואומר לך בדמך חיי, ר' אליעזר אומ' וכי מה ראה הכתוב שני פעמים בדמך חיי, אלא אמ' הב'ה' בזכות דם ברית מילה ובזכות דם פסח נגאלו ממצרים ובזכות דם פסח אתם עתידים להגאל בסוף מלכות רביעי, לכך נאמ' ואומר לך בדמך חיי, שלשה עניינין הן ענוי הצום וענוי בית האסורים וענוי הדרך, ענוי הצום מניין שנ' עניתי בצום נפשי, ענוי בית האסורים מניין שנ' ענו בכבל רגלו, ענוי הדרך מניין שנ' ענה בדרך כחי, ומענוי הדרך לא מלו, וכשיצאו ממצרים נמולו כל העם מגדול ועד קטן שנ' כי מולים היו, ר' ישמעאל אומ' וכי ערלים שמעו קולו של הב'ה' על הר סיני, חס ושלום, נמולים היו, אלא שלא כתקנם והיו כורתים המילה ולא היו פורעים את המילה, וכל מי שהוא מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל, לכך אמ' הב'ה' לא מולים היו ישראל קדמו, וכשבאו לארץ ישראל אמ' הב'ה' ליהושע אין אתה יודע שאין ישראל נמולין כתקנן חוזר ומול אותם פעם שנית, שנ' בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ויעש לו יהושע חרבות צורים וקבץ את כל הערלות עד שעשה אותם כגבעה, וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות, והיו ישראל לוקחים את הדם ומכסין אותו בעפר המדבר, וכשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא מערלותיהם של ישראל אמ' מי יוכל לעמוד בזכות דם ברית מילה זאת שהיא מכוסה בעפר הארץ, שנ' מי מנה עפר יעקב, מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ, שנ' והיה זרעך כעפר הארץ, וכך היו ישראל נהוגים למול עד שנחלקו לשני ממלכות ומלכות אפרים נמנעה מהם ברית מילה ועמד אליהו זכור לטוב וקנא קנאה גדולה ונשבע לשמים שלא להוריד טל ומטר על הארץ ושמעיה איזבל